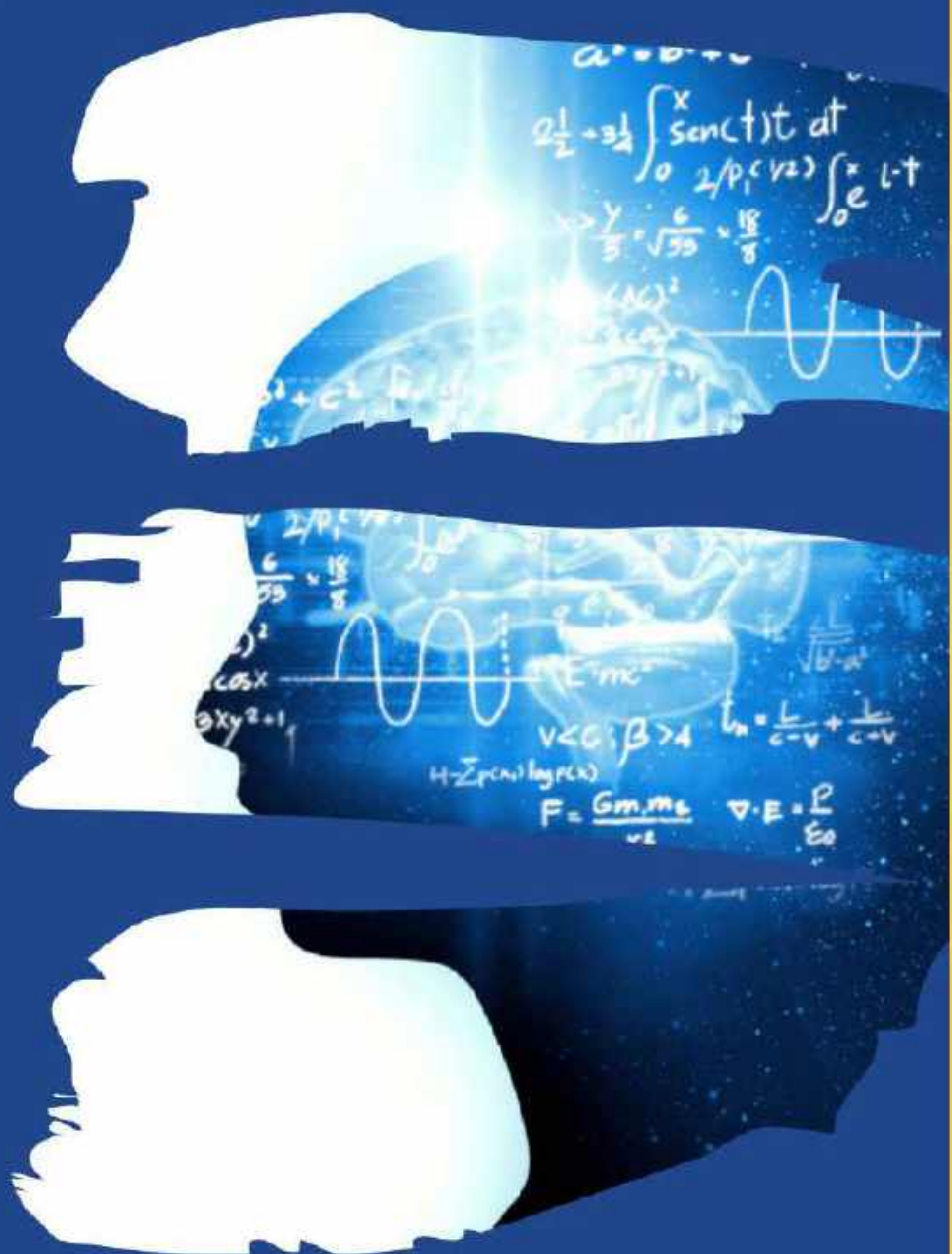

Наукові перспективи
Видавнича група

ВІСНИК науки та
освіти
ISSN 2786-6165 (online)

Bulletin of Science and Education

№ 5(47) 2026

Видавнича група «Наукові перспективи»
Християнська академія педагогічних наук України

«Вісник науки та освіти»

№ 5(47) 2026

Київ – 2026

Publishing Group «Scientific Perspectives»
Christian Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine

"Bulletin of Science and Education"

№ 5(47) 2026

Kyiv – 2026

ISSN 2786-6165 Online

УДК 001.32:1 /3/(477)(02)

Ідентифікатор медіа R40-05847

DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2026-5\(47\)](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2026-5(47))

«Вісник науки та освіти»: журнал. 2026. № 5(47) 2026. С. 6300

Рекомендовано до видавництва Всеукраїнською Асамблеєю докторів наук з державного управління
(Рішення від 01.06.2026, № 1/6-26)

*Згідно наказу Міністерства освіти і науки України 10.10.2022
№ 894 журналу присвоєні категорії "Б" із історії та
археології (спеціальність - 032 Історія та археологія) та
педагогіки (спеціальність - 011 Освітні, педагогічні науки)*

*Згідно наказу Міністерства освіти і науки України від
23.12.2022 № 1166 журналу присвоєна категорія Б з філології
(спеціальність - 035 філологія)*

Журнал видається за підтримки Інституту філософії та соціології Національної академії наук Азербайджану, Всеукраїнської асоціації педагогів і психологів з духовно-морального виховання та Всеукраїнської асамблеї докторів наук з державного управління

Журнал публікує наукові розвідки з теоретичних та прикладних аспектів гуманітарних наук та мистецтва

Цільова аудиторія: вчені, лінгвісти, літературознавці, перекладачі, мистецтвознавці, культурознавці, педагоги, соціологи, історики, археологи, а, також, інші фахівці з різних сфер життєдіяльності суспільства, де знаходить застосування тематика наукового журналу

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus (IC), Research Bible, міжнародної пошукової системи Google Scholar

Головний редактор: Котельницький Назар Анатолійович – член-кореспондент Української Академії Наук, кандидат історичних наук, доцент кафедри мовної підготовки та міжкультурних комунікацій, ЗВО Університет трансформації майбутнього (Україна)

Редакційна колегія:

- ✓ **Азарова Лариса Євстахіївна** - докт.філол.наук, професор, завідувач кафедри мовознавства Вінницького національного технічного університету (Україна)
- ✓ **Берест Ігор Романович** - доктор історичних наук, професор кафедри медійних технологій, інформаційної та книжкової справи, Національного університету «Львівська політехніка» (Україна)
- ✓ **Беррі, Стівен** доктор історичних наук, професор, професор епохи Громадянської війни Коледжу мистецтв і наук Франкліна Університету Джорджії (США)
- ✓ **Вукілова Катерина Володимирівна** – кандидат філологічних наук, доцент кафедри романо-германської філології та перекладу Білоцерківського національного аграрного університету (Біла Церква, Україна), доцент Дніпровського відділення центру наукових досліджень та викладання іноземних мов Національної академії наук України, Дніпро, Україна (Україна)
- ✓ **Гурко Олена Василівна** - доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри англійської мови для нефілологічних спеціальностей Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, (Дніпро, Україна)
- ✓ **Заур Алієв** доктор філософії з історії науки, доктор філософії з політичних наук, доцент, доцент Інституту філософії та соціології НАНА, Азербайджан (Азербайджан)
- ✓ **Р. Ахмад Закі Ель Ісламі**, доцент, професор, доктор філософії, Департамент наукової освіти, Факультет підготовки вчителів та освіти, Університет Султана Агенга Тіртаяса, (Індонезія)

- ✓ **Робак Ігор Юрійович** - доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри суспільних наук Харківського національного медичного університету (Україна)
- ✓ **Рубан Микола Юрійович** - доктор філософії з історії та археології, член правління Луганського обласного об'єднання ВУТ "Просвіта" імені Тараса Шевченка, голова правління громадської організації "Фонд відновлення залізничної спадщини України" (Україна)
- ✓ **Сайд М. Ісмаїл** доктор наук, професор, професор кафедри англійської мови, Коледж природничих наук і гуманітарних наук, Університет принца Саттама бін Абдулазіза, Аль-Хардж (Саудівська Аравія)
- ✓ **Синявська Олена Олександрівна** - кандидат історичних наук, доцент, доцент Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (Україна)
- ✓ **Січкаренко Галина Геннадіївна** - доктор історичних наук, доцент, професор кафедри документознавства та інформаційної діяльності Державного університету телекомунікацій (Україна)
- ✓ **Скляр Ірина Олександрівна** - кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української філології, доцент кафедри світової літератури Горлівського інституту іноземних мов ДВНЗ Донбаський Державний педагогічний університет, постдокторант (Україна)
- ✓ **Супрун Володимир Миколайович** – доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри журналістики та українознавства Національного університету водного господарства та природокористування (Україна)
- ✓ **Хитровська Юлія Валентинівна** - доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії факультету соціології і права Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» (Україна)
- ✓ **Юган Наталія Леонідівна** – доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри літературознавства, східної філології і перекладу Луганського національного університету імені Тараса Шевченка, практичний психолог у закладах освіти, член Центру українсько-європейського наукового співробітництва, Української асоціації когнітивної лінгвістики та поетики, Міжнародної федерації арт-терапії та самореалізації особистості (Україна)

Статті розміщені в авторській редакції. Відповідальність за зміст та орфографію поданих матеріалів несуть автори.

- Кахерський Ю.В.** 5878
РОЛЬ ДИСЦИПЛІНИ «ІСТОРІЯ ДЕРЖАВНОСТІ ТА КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ» У ФОРМУВАННІ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ РІЗНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ
- Ковалик І.І.** 5895
ЦЕРКОВНО-НАЦІОНАЛЬНИЙ РУХ ПРАВОСЛАВНИХ УКРАЇНЦІВ ВОЛИНІ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД: БОРОТЬБА ЗА УКРАЇНІЗАЦІЮ ЦЕРКВИ
- Козінчук В.Р.** 5909
ЕВОЛЮЦІЯ І ТРАНСФОРМАЦІЯ ІКОНОГРАФІЧНОГО КАНОНУ ХРЕСТА В УКРАЇНСЬКОМУ САКРАЛЬНОМУ МИСТЕЦТВІ
- Концур-Карабінович Н.М.** 5919
УГКЦ, БАПТИЗМ ТА ЄВАНГЕЛЬСЬКЕ ХРИСТІЯНСТВО У МІЖВОЄННИЙ ГАЛИЧИНІ ТА НА ВОЛИНІ (1920–1939 рр.): МІСІОНЕРСТВО, СОЦІАЛЬНЕ СЛУЖІННЯ ТА ТУРБОТА ПРО ГРОМАДУ
- Корбутяк В.І., Чеберяка О.М.** 5928
ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЗБЕРІГАННЯ АРХІВНИХ ДОКУМЕНТІВ У НУВГП
- Костюк Л.В., Фік О.Р.** 5940
СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ТА ЕКОНОМІЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ КВЕБЕКУ В ПЕРІОД «ТИХОЇ РЕВОЛЮЦІЇ» (1960–1968 РР.)
- Коцур Р.В.** 5951
НАУКОВА СИСТЕМА УКРАЇНИ В УМОВАХ ПОСТРАДЯНСЬКОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ: МІЖ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЮ АВТОНОМІЄЮ ТА ЕПІСТЕМІЧНОЮ ЗАЛЕЖНІСТЮ (1985–1996)
- Красота І.В.** 5969
МІННА БЕЗПЕКА В УКРАЇНІ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ У ПЕРІОД 2014-2015 РОКІВ
- Красян О.В., Кузьмінець Н.П., Стадник О.О.** 5995
ОСВІТНЯ НОМЕНКЛАТУРА В УРСР В 1930-ТІ РОКИ

УДК 341.231:27(438):94(438)

[https://doi.org/10.52058/2786-6165-2026-5\(47\)-5895-5908](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2026-5(47)-5895-5908)

Ковалик Іван Ігорович аспірант кафедри всесвітньої історії та релігієзнавства, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль, Україна, <https://orcid.org/0009-0000-6097-821X>

ЦЕРКОВНО-НАЦІОНАЛЬНИЙ РУХ ПРАВОСЛАВНИХ УКРАЇНЦІВ ВОЛИНІ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД: БОРІТЬБА ЗА УКРАЇНІЗАЦІЮ ЦЕРКВИ

Анотація. У статті здійснено комплексний аналіз православного церковно-національного руху волинських українців у міжвоєнний період (1921–1939 рр.). Досліджено історичні передумови, основні етапи виникнення руху, що став реакцією на політику режиму «санації», кризи традиційного церковного управління та зростання національної самосвідомості українського населення Волині. Актуальність теми зумовлена трансформацією Православної церкви як ключового осередку збереження етнокультурної ідентичності українців в умовах Другої Речі Посполитої. Окрему увагу приділено діяльності А. Річинського та підготовці Українського православного церковного з'їзду в Луцьку (1927 р.). Автор детально висвітлив складну взаємодію між українською громадськістю, польською адміністрацією та консервативною православною ієрархією. Проаналізовано ідеологічні розбіжності всередині руху, зокрема між прихильниками радикального розриву з митрополією та прибічниками поступового реформування через механізми внутрішньої автокефалії та демократизації церковного устрою. Автором висвітлено перехід руху до масових форм суспільної мобілізації, прикладом чого стала Почаївська маніфестація 1933 р. Досліджено інституціоналізаційні форми процесу українізації на Волинському єпархіальному зібранні 1935 р. та подальшу синодальну реакцію 1937 р. Особливий акцент зроблено на подіях 1938 р., коли в умовах масового руйнування православних храмів церковно-національний рух набув характеру екзистенційного спротиву. Доведено, що попри адміністративний тиск та суперечливу політику польської влади, українізаційні процеси набули стійкого характеру, закріпившись у практиці парафіяльного життя. Зроблено висновок, що рух став визначальним чинником формування модерної української православної ідентичності та важливою складовою національно-культурного відродження українців Волині.

Ключові слова: міжвоєнний період, Польська Республіка, Православна церква, Волинь, Луцький церковний з'їзд, Почаївська Свято-Успенська лавра, національна ідентичність, богослужіння, духовенство, українізація.

Kovalyk Ivan Igorovich postgraduate student of the Department of World History and Religious Studies, Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatyuk, Ternopil, Ukraine, <https://orcid.org/0009-0000-6097-821X>

CHURCH-NATIONAL MOVEMENT OF ORTHODOX UKRAINIANS OF VOLYN IN THE INTER-WAR PERIOD: THE STRUGGLE FOR THE UKRAINIZATION OF THE CHURCH

Abstract. The article provides a comprehensive analysis of the Orthodox church-national movement of Volyn Ukrainians in the interwar period (1921–1939). The historical background and main stages of the emergence of the movement, which was a reaction to the policy of the “sanation” regime, the crisis of traditional church governance, and the growth of national self-awareness of the Ukrainian population of Volyn, are investigated. The relevance of the topic is due to the transformation of the Orthodox Church as a key center for preserving the ethnocultural identity of Ukrainians in the conditions of the Second Polish-Lithuanian Commonwealth. Special attention is paid to the activities of A. Richynsky and the preparation of the Ukrainian Orthodox Church Congress in Lutsk (1927). The author covers in detail the complex interaction between the Ukrainian public, the Polish administration, and the conservative Orthodox hierarchy. The ideological differences within the movement are analyzed, in particular between supporters of a radical break with the metropolitanate and supporters of gradual reform through mechanisms of internal autocephaly and democratization of the church system. The author highlights the movement's transition to mass forms of social mobilization, an example of which was the Pochaiv Manifesto of 1933. The process of institutionalization of Ukrainization at the Volyn Diocesan Assembly of 1935 and the subsequent synodal reaction of 1937 are studied. Special emphasis is placed on the events of 1938, when, in the conditions of mass destruction of Orthodox churches, the church-national movement acquired the character of existential resistance. It is proved that despite administrative pressure and the contradictory policy of the Polish authorities, the Ukrainization processes acquired a stable character, becoming entrenched in the practice of parish life. It is concluded that the movement became a determining factor in the formation of modern Ukrainian Orthodox identity and an important component of the national and cultural revival of Ukrainians in Volhynia.

Key words: interwar period, Polish Republic, Orthodox Church, Volhynia, Lutsk Church Congress, Pochaiv Holy Dormition Lavra, national identity, worship, clergy, Ukrainization.

Постановка проблеми. Православний церковно-національний рух волинських українців у міжвоєнний період був важливою складовою процесів національного самоусвідомлення та суспільно-політичної мобілізації українського населення Волині в умовах перебування краю у складі Польської Республіки. У 1920–1930-х рр. Православна церква була не лише релігійною інституцією, а й одним із ключових осередків збереження етнокультурної ідентичності українців. Водночас тривале домінування русифікованої церковної традиції, залежність православної ієрархії від промосковських кіл та політика польської влади у релігійній сфері зумовили активізацію руху за дерусифікацію й українізацію церковного життя.

Актуальність дослідження визначається необхідністю комплексного осмислення діяльності православного церковно-національного руху на Волині, який поєднував вимоги реформування церковного устрою, впровадження української мови в богослужіння, демократизації церковного управління та утвердження національного характеру Православної церкви. Особливого значення набуває дослідження ролі церковних з'їздів, громадських організацій, православної преси та мирянського активу у формуванні українського релігійно-національного середовища міжвоєнної доби.

Аналіз останніх досліджень та джерел. Проблема православного церковно-національного руху українців Волині у міжвоєнний період знайшла відображення у працях сучасних українських дослідників, однак переважно через призму діяльності окремих діячів, насамперед Арсена Річинського. Найбільш ґрунтовно питання українізації Православної церкви в Польщі, організації Луцького церковного з'їзду 1927 р. та боротьби за демократизацію церковного життя висвітлено у працях О. Альошиної [1–5], Е. Бистрицької [6], А. Гудими [8], О. Кравчук [9, 10], Р. Марценюк [12], В. Шабовського [14]. У дослідженнях проаналізовано передумови формування українського православного руху, його ідеологічні засади, взаємини з православною ієрархією та польською владою, а також роль церковних і громадських організацій у процесах українізації церковного життя.

Джерельну основу дослідження становлять архівні документи Державного архіву Волинської області та Державного архіву Тернопільської області [11; 14], матеріали Луцького церковного з'їзду 1927 р., синодальні

постанови, листування діячів церковного руху, а також публікації міжвоєнної православної та громадсько-політичної преси. Використання комплексу архівних і наративних джерел дає можливість простежити еволюцію православного церковно-національного руху на Волині, з'ясувати його програмні засади, форми діяльності та особливості протистояння між прихильниками українзації Церкви й консервативними проросійськими колами.

Мета статті полягає у комплексному аналізі православного церковно-національного руху волинських українців у міжвоєнний період, з'ясування його передумов, основних напрямів і форм діяльності, а також дослідження боротьби за українзацію та демократизацію Православної церкви в умовах політики польської влади й протистояння проросійським церковним колам.

Виклад основного матеріалу. Після травневого перевороту 1926 р. у Польщі утвердився режим «санації», політичну основу якого становили прихильники Юзефа Пілсудського. Нова влада проголосила курс на «моральне оздоровлення» держави, що на практиці супроводжувалося згортанням демократичних інститутів, обмеженням ролі парламенту та посиленням виконавчої влади. Водночас політика санаційного режиму дедалі виразніше набувала асиміляційного характеру щодо національних меншин, зокрема українців. Одним із проявів цієї політики стала ревіндикація православних храмів, що передбачала їх повернення римокатолицькій церкві судовими та адміністративними методами [1, с. 80].

За таких умов особливого значення набули ініціативи української православної громадськості, спрямовані на реформування церковного життя. Однією з найважливіших подій стало скликання Українського православного церковного з'їзду в Луцьку. Зрозуміло, що проведення такого зібрання було можливим лише за умови дозволу польської влади. 25 грудня 1926 р. ініціатори руху за розмосковлення церкви А. Річинський, П. Доманицький та Є. Петриківський від імені православного українського населення Волині звернулися до міністра віросповідань і народної освіти з проханням надати дозвіл на проведення з'їзду представників православних українців, запланованого на 7 квітня 1927 р. У зверненні наголошувалося, що «аморальний стан церкви» є наслідком діяльності промосковської церковної влади, яка нехтувала духовними потребами української православної людності [8, с. 88].

Зауважимо, що 18 січня 1927 р. Міністерство віросповідань і народної освіти повідомило Міністерство внутрішніх справ про надання дозволу на проведення з'їзду. Водночас підготовка заходу була взята під контроль органів державної влади, що засвідчувало значний інтерес урядових кіл до розвитку православного церковного руху на Волині [9, с. 132]. Після

отримання попередньої згоди польської адміністрації ініціатори з'їзду намагалися заручитися підтримкою церковної ієрархії. З цією метою 7 лютого 1927 р. А. Річинський від імені редакції часопису «На Варті» звернувся до глави Православної церкви в Польщі митрополита Варшавського Діонісія з проханням надати благословення на скликання у Луцьку Українського православного церковного з'їзду духовенства та мирян за участю митрополита або одного з єпископів [7, с. 86]. До звернення додавався «Статут організації з'їзду», в якому визначалися його мета, програма та можливий склад учасників. У проєкті програми особливо наголошувалося на необхідності участі мирян, які, на думку організаторів, були безпосередньо зацікавлені в «оздоровленні» церковного життя та реформуванні Православної церкви [2, с. 32].

Така ініціатива викликала серйозне занепокоєння серед прихильників збереження синодальних традицій. На початку митрополит Діонісій схилився до підтримки проведення з'їзду, однак під впливом православного єпископату, Російського народного об'єднання та інших проросійських організацій змінив свою позицію. У підсумку він відмовився надати дозвіл на проведення Луцького церковного з'їзду, а «Священний Синод» додатково заборонив православному духовенству брати участь у запланованому зібранні, мотивуючи це «неузгодженістю порядку денного з церковними канонами» [10, с. 234]. Така позиція церковного керівництва засвідчила поглиблення суперечностей між прихильниками українізації Православної церкви та промосковськими колами, які прагнули зберегти традиційний характер церковного устрою й не допустити посилення українського церковно-національного руху.

Попри негативне рішення церковної влади, ухвала Синоду не зупинила ініціаторів з'їзду. Представники українського церковно-національного руху були переконані, що скликання такого форуму матиме важливе значення не лише для реформування Православної церкви, а й для захисту духовних та національних інтересів православних українців Польщі. Вони наголошували, що їхня діяльність не спрямована проти церковної ієрархії чи православної традиції, а має на меті оновлення церковного життя відповідно до потреб української православної громади.

Обґрунтовуючи свою позицію у листі до митрополита Діонісія, А. Річинський зазначав: «Ніколи не ставились ми до ієрархії ворожо, натомість відстоювали національні права в нашій Церкві так само, як це чинять інші. Ніколи не думали ми про розкіл, не думали зраджувати прадідівське Православ'я чи – тим паче – шкодити йому. Навпаки, його ми високо цінуємо не лише з огляду на духовні потреби та запити, а й з точки зору національних інтересів... Попросту важко збагнути, чому замість спільних

дружніх зусиль душпастирів та мирян ми мовби ведемо боротьбу» [5, с. 35]. Ця позиція засвідчувала прагнення прихильників українізації поєднати вірність православній традиції з необхідністю утвердження національного характеру церковного життя.

Незважаючи на категоричну позицію Синоду, А. Річинський та його соратники не відмовилися від ідеї скликання церковного з'їзду. Подальша діяльність прихильників українізації Церкви засвідчувала їхнє прагнення надати православному рухові організованого характеру та перетворити його на важливий чинник суспільно-релігійного життя Волині. З цією метою 20 березня 1927 р. у Володимирі-Волинському було створено церковний комітет, на який покладалися організаційні функції з підготовки та проведення майбутнього з'їзду.

Ідея скликання з'їзду знайшла підтримку не лише серед членів комітету, а й у середовищі впливових культурно-освітніх і політичних діячів українського православного руху, а також товариства «Просвіта». Це свідчило про поступове перетворення церковної проблематики на складову ширшого українського національного руху в міжвоєнній Польщі. Упродовж квітня 1927 р. підготовка до з'їзду значно активізувалася: проводилася агітаційно-роз'яснювальна робота серед міського та сільського населення, організовувалося висування делегатів, формувався порядок денний майбутнього зібрання [8, с. 92].

Кульмінацією підготовчої роботи стало проведення Українського православного церковного з'їзду в Луцьку 5–6 червня 1927 р., який відбувся у приміщенні міського театру. Форум засвідчив значний масштаб і суспільний резонанс православного церковно-національного руху, оскільки на нього прибуло 565 делегатів від повітів Волині, Полісся, Холмщини та Підляшшя. Серед учасників були також вісім українських депутатів сейму і сенату, а загальна кількість присутніх разом із запрошеними сягала близько 200 осіб [11, арк. 127]. Реєстрація учасників проводилася у приміщенні повітової «Просвіти», що ще раз підкреслювало тісний зв'язок церковного руху з українським культурно-просвітницьким середовищем. Для організації роботи з'їзду його учасникам видавали спеціальні перепустки: делегати з правом вирішального голосу отримували кольорові картки, тоді як учасники з дорадчим голосом – білі [7, с. 91].

Зазначимо, що значний інтерес до роботи з'їзду виявляла й польська адміністрація. На засіданнях були присутні представники світської влади, зокрема начальник адміністративного відділу Голембйовський, начальник відділу безпеки Конський, Луцький староста Багінський та референт Габрієль. На другий день роботи форуму прибув також волинський віце-воєвода Т. Гіновт-Дзєвалтовський [11, арк. 130]. Присутність урядовців

свідчила про прагнення польської влади контролювати розвиток українського православного руху, який дедалі виразніше набував не лише релігійного, а й суспільно-політичного характеру.

Особливий інтерес учасників Луцького церковного з'їзду викликали виступи А. Річинського, у яких було представлено ґрунтовний аналіз духовно-національного становища православного населення східних земель польської держави. Найбільший резонанс мала його доповідь «Сучасний стан церковно-релігійного життя православної людности в Польщі», що спричинила жваву дискусію серед делегатів. У ній було розглянуто ключові проблеми внутрішнього життя Православної церкви в Польщі, її взаємини з іншими православними церквами, а також окреслено сутність протистояння між прихильниками та противниками українізації церковного життя [8, с. 94].

У своїй доповіді А. Річинський наголошував на необхідності глибокої українізації Православної церкви, насамперед через запровадження української мови у богослужінні та припинення переслідувань священників, які підтримували реформаторські ініціативи. Він акцентував увагу на тому, що більшість православного населення Польщі становили українці, однак церковна політика не враховувала їхніх духовних і національних потреб. На його переконання, православна ієрархія фактично ігнорувала інтереси української громади, яка була найчисельнішою серед вірян Церкви. З метою подолання кризових явищ у церковному житті А. Річинський запропонував створити представницький орган – Тимчасову Православну Церковну Українську Раду в Польщі, покликану впливати на вирішення актуальних церковно-громадських питань. Ця пропозиція отримала підтримку більшості учасників з'їзду [7, с. 92–93].

Водночас у середовищі делегатів сформувалася й невелика група радикально налаштованих учасників, які виступали за негайний розрив із церковною ієрархією. Зокрема, А. Каменський закликав до рішучого відокремлення від митрополії, а посол Б. Козицький наголошував, що існуюча система церковного управління має олігархічний характер і не зважає на потреби православного населення. На їхню думку, помірковані рішення з'їзду не могли змінити ситуацію, тому церковній владі слід було висунути конкретні вимоги та встановити термін для їх виконання, а в разі відмови — розірвати відносини з митрополитом [3, с. 4–5].

Однак А. Річинський виступив проти таких радикальних кроків, наголосивши, що головною метою з'їзду є реформування та впорядкування церковного життя, а не спричинення розколу в Православній церкві. Він підкреслював, що діяльність форуму має здійснюватися відповідно до церковних канонів, а питання відокремлення від ієрархії не може бути

винесене на голосування, оскільки «найвищою владою є Собор» [4, с. 35]. Така позиція засвідчувала прагнення більшості учасників поєднати боротьбу за українізацію Церкви із збереженням єдності православної спільноти.

Водночас більшість делегатів з'їзду, яку очолював голова форуму І. Власовський, не підтримала радикальних закликів до розриву з церковною ієрархією. Представники цієї течії виступали за поступове реформування Православної церкви та її українізацію без порушення канонічної єдності. Саме тому проєкт резолюції щодо розриву з церковною владою, озвучений радикально налаштованими учасниками, навіть не був поставлений на голосування. І. Власовський наголосив, що питання відокремлення від православної ієрархії в Польщі чи звернення до іншої православної юрисдикції не передбачалося програмою з'їзду, поданою організаційним комітетом цивільній адміністрації під час отримання дозволу на проведення Луцького церковного форуму. Окреслюючи головну мету з'їзду, І. Власовський зазначав, що його завданням було «направити життя цієї Церкви по шляху здобуття нею внутрішньої автокефалії», що передбачало боротьбу за розмосковлення Православної церкви, яка впродовж тривалого часу перебувала під впливом Російської православної церкви, а також за її розвиток як національної української церковної інституції на українських землях [7, с. 44].

Попри наявність різних підходів до шляхів реформування церковного життя, учасники з'їзду змогли досягти компромісу та ухвалити низку важливих резолюцій, спрямованих на демократизацію й українізацію Православної церкви в Польщі. Важливе місце в ухвалених рішеннях посідав національний аспект церковного життя. У резолюції наголошувалося, що кожен народ має право на вияв свого релігійного життя у власних національних формах, відповідно до традицій Православної церкви. Підкреслювалося також, що національна своєрідність не суперечить християнським засадам, а навпаки – збагачує Вселенську Церкву культурним і духовним різноманіттям [11, арк. 157]. Такі положення стали важливим ідеологічним підґрунтям подальшого розвитку українського православного церковно-національного руху на Волині.

Ухвалені Луцьким церковним з'їздом рішення мали значний вплив на подальший розвиток українського громадсько-релігійного руху в міжвоєнній Польщі. Ідеї демократизації та українізації Православної церкви знайшли підтримку серед широких кіл української громадськості, а діяльність церковного форуму стала важливим етапом формування програми православного церковно-національного руху. Зокрема, члени Волинського українського об'єднання у своїй подальшій діяльності

значною мірою орієнтувалися на резолюції Луцького з'їзду. Високо оцінював його значення активний діяч ВУО О. Ковалевський, який зазначав, що «український церковний з'їзд ухвалив ідеологічну програму церковно-громадського життя. Саме під впливом цієї ідеології розпочалася боротьба за дерусифікацію Православної церкви» [16, с. 5].

Водночас після завершення з'їзду активізувалися й противники українзації церковного життя. Серед них були як відверто промосковські сили, так і представники церковних кіл, які вбачали в українізаційних процесах загрозу для стабільності та єдності Православної церкви в Польській Республіці. Попри це, члени Українського виконавчого церковного комітету продовжували роботу над реалізацією ухвалених резолюцій, особливо на Волині, яка залишалася головним осередком православного церковно-національного руху.

Важливим етапом цієї діяльності стало пленарне засідання Українського виконавчого церковного комітету, що відбулося 11 вересня 1927 р. у Рівному під проводом А. Річинського. Учасники засідання констатували, що «поміркована тактика» щодо вищої церковної влади не принесла очікуваних результатів. Наголошувалося, що українське православне населення продовжує активно виступати за українізацію Церкви, висловлюючи свої вимоги у численних письмових зверненнях. Водночас члени комітету звинувачували православну ієрархію в ігноруванні потреб українських вірян та залежності від «московських політичних діячів». На їхню думку, значна частина духовенства на місцях перешкоджала розвитку українського церковного руху. Як приклад, наводилося зібрання у Почаєві 16 червня 1927 р., де, за словами учасників засідання, «фальшують голос народу і сільського духовенства і примусом накидають нам свою волю чисто поліційними методами» [11, арк. 95].

Попри численні спроби досягти порозуміння між митрополитом Діонісієм і прихильниками українзації Православної церкви, переговори між сторонами не дали відчутних результатів. Унаслідок цього суперечності між церковною ієрархією та активістами українського православного руху поступово загострювалися. Символом поглиблення конфлікту стала заява А. Річинського від 4 грудня 1928 р. про розрив із церковним керівництвом. Водночас часопис «На Варті» й надалі послідовно відстоював ідеї церковної демократизації, соборноправності та українзації православного життя [10, с. 235].

Подальше загострення конфлікту між прихильниками українзації церковного життя та вищою православною ієрархією засвідчило обмеженість компромісів, досягнутих після Луцького церковного з'їзду 1927 р. У відповідь на активізацію церковно-національного руху Синод Православної

церкви в Польщі 15 квітня 1929 р. ухвалив рішення про «відлучення від церкви лікаря Арсена Річинського», а вже 21 квітня у соборному храмі Володимира-Волинського йому було урочисто проголошено анафему [10, с. 236].

Це рішення викликало значний резонанс серед української громадськості західноукраїнських земель. Багато представників інтелігенції, церковних братств і православних громад розцінили дії Синоду як спробу збереження «старомосковських традицій» у церковному житті та придушення українських національно-релігійних прагнень. У різних містах відбувалися зібрання громадськості та парафіяльні сходи, учасники яких висловлювали незгоду із синодальним рішенням і закликали православних вірян не визнавати його [14, арк. 2]. Під тиском громадськості та з огляду на загострення внутрішньоцерковного конфлікту Синод Православної церкви в Польщі 20 лютого 1930 р. був змушений скасувати своє попереднє рішення [13, с. 7].

Зазначимо, що подальший розвиток церковно-національного руху на Волині засвідчив його перехід до масових форм суспільної мобілізації та посилення публічної артикуляції вимог українізації православного життя. У цьому контексті особливого резонансу набула Почаївська маніфестація 10 вересня 1933 р., яка стала однією з наймасштабніших акцій радикально налаштованого крила українізаторського руху. У Почаївській лаврі зібралося близько 20 тис. учасників, прибули делегації з різних єпархій, а також відбулося близько 250 хресних ходів із вимогами призначення українських єпископів та поглиблення процесу українізації церковного життя.

У межах заходу було проведено «посольське віче» за участі українських парламентарів, яке ухвалило резолюцію із закликом до комплексного реформування Православної церкви в напрямі її дерусифікації. Вироблені вимоги були передані митрополиту спеціальною делегацією. У подальшому ці події мали важливі інституційні наслідки: 2 березня 1934 р. Синод Православної церкви в Польщі офіційно прийняв до відома зречення митрополита Діонісія від керівництва Волинською кафедрою та призначення на неї архієпископа Гродненського і Новогрудського Олексія (Громадського) [16, с. 6].

Часткова інституціоналізація реформаторських тенденцій відбулася під час Волинського єпархіального зібрання 29–30 січня 1935 р. У роботі форуму взяли участь представники деканатів, монастирів, духовенства, православних депутатів, сенаторів та церковних організацій. Ухвалені рішення відображали прагнення до компромісу в гострому мовному питанні: делегати офіційно визнали право парафіяльних громад запроваджувати українську мову в богослужінні за умови згоди більшості вірян.

Водночас ухвала містила застереження щодо неприпустимості адміністративного примусу та необхідності збереження міжпарафіяльної стабільності [12, с. 225].

Логічним наслідком синодальної реакції 1937 р. та загального посилення авторитарних тенденцій у польській державі стало критичне загострення конфесійно-політичної ситуації на «східних кресах» у 1938 р. У цей період церковно-національна проблематика перейшла у площину екзистенційного виживання православ'я як такого. Так, 9 червня 1938 р. у Почаївській лаврі відбулася представницька нарада, ключовим порядком денним якої став захист релігійних прав українського населення в умовах агресивної експансії польського католицизму. Ситуація набула загальнодержавного резонансу, що змусило навіть вищу ієрархію вдатися до радикальних кроків. 16 липня 1938 р. у Варшаві відбувся Собор православних єпископів, який у формі безпрецедентного протесту проти масового руйнування православних святинь на Холмщині та Підляшші оголосив триденний піст-голодовку. Підсумком Собору став меморандум до уряду Польської Республіки та спеціальне послання до вірян, що фактично означало визнання ієрархією краху політики лояльності щодо режиму «санації».

Висновок. Проведене дослідження засвідчує, що православний церковно-національний рух українців Волині у міжвоєнний період виник як закономірна реакція на сукупність політичних, церковно-інституційних та національно-культурних чинників. Його формування відбувалося в умовах державної політики Польської Республіки, спрямованої на контроль і часткову асиміляцію релігійного життя, а також на тлі внутрішньоцерковних суперечностей і кризи традиційної православної ієрархії. Важливим етапом інституційного оформлення руху став Луцький церковний з'їзд 1927 р., який репрезентував консолідацію української православної громадськості та чітко артикулював програмні вимоги українізації, демократизації церковного управління й розширення участі мирян у церковному житті.

Подальший розвиток руху характеризувався поглибленням конфлікту з церковною ієрархією, ідейною диференціацією його учасників та поступовим переходом від організаційно-дискусійних форм діяльності до масової суспільної мобілізації. Попри адміністративний тиск з боку церковної влади та суперечливу позицію польської державної адміністрації, українізаційні процеси набули стійкого характеру й поступово закріпилися в практиці парафіяльного життя, зокрема через поширення української мови в богослужінні. У підсумку церковно-національний рух став важливим чинником трансформації православного середовища Волині та вагомим складовою українського національно-культурного відродження у міжвоєнній Польщі.

Література:

1. Альошина О. А. Діяльність Арсена Річинського в контексті українізації православної церкви в Польщі (20–30-х рр. ХХст.): дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: 09.00.11 «Релігієзнавство». Острог, 2011. 223 с.
2. Альошина О. Національно-церковний рух на Волині. *Історія релігії в Україні і світі: збірник наукових праць*. Серія «Історичне релігієзнавство». Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2009. Випуск 1. С. 3–13.
3. Альошина О. Річинський і українське православ'я. *Арсен Річинський і проблеми помісної Української Церкви*: Науковий збірник міжнародних Річинських читань. Тернопіль: Редакційно-видавничий відділ Галицького інституту ім. В. Чорновола, 2008. С.41–44.
4. Альошина О. Діяльність А. Річинського. *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії*. Наукові записки: Збірник наукових праць. / Рівненський державний гуманітарний університет: ред. кол: Р. Постоловський, Л. Шелюк. Рівне: Рівненський державний гуманітарний університет, 2009. Випуск 15. С. 32–35.
5. Альошина О. Роль А. Річинського у підготовці та проведенні Луцького церковного з'їзду. *Збірник навчально-методичних матеріалів і наукових статей історичного факультету*. Луцьк : Видавничий відділ ВНУ ім. Лесі Українки, 2008. Випуск 14. С. 129–133.
6. Бистрицька Е. Українське релігійне питання в політиці Другої Речі Посполитої Польської (20–30 рр. ХХ ст.). *Матеріали VIII Міжнародних Річинських читань до 120-річчя з дня народження Арсена Річинського*. Науковий збірник / [За ред. А. Колодного та П. Мазура]. Київ-Кременець, 2012. С. 6–12.
7. Власовський І. Нарис історії Української Православної Церкви: В 4-х т. Нью-Йорк, 1998. Т. 4. Ч. 2. 415 с.
8. Гудима А. Харизма Арсена Річинського. Тернопіль: Підручники і посібники, 2008. 144 с.
9. Кравчук О. Арсен Річинський як організатор та провідник українського церковного з'їзду у Луцьку (1927 р.). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету: Серія «Історія»*. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2010. Вип. 1. С. 86–95.
10. Кравчук О. Арсен Річинський і церковна анафема. *Молодий вчений*. 2020. № 12 (88). С. 233–238.
11. Матеріали з'їзду православних українців, який відбувся 5 червня 1927 р. 7 лютого – 5 жовтня 1927 р. *ДАВО* (Державний архів Волинської області). Оп. 1. Спр. 699. 275 арк.
12. Марценюк Р. Арсен Річинський: від лікаря до релігійного діяча. *Українська біографістика*. 2011. Вип. 8. С. 222–236.
13. Санаційна політика і Православна Церква. *Діло*. 1930. 4 липня.
14. Справа Волинської Духовної Консисторії. Визначення Синода про відлучення від Православної церкви і накладення анафеми лікаря Арсена Річинського 1929 р. *ДАТО* (Державний архів Тернопільської області) Ф. 148. Оп. 5. Спр. 205. 12 арк.
15. Стоколос Н. Політика урядів міжвоєнної Польщі (1918–1939 рр.) щодо Православної церкви й українців. *Український історичний журнал*. 2005. № 3. С. 59–81
16. Шабовський В. Рух за українську церкву на Волині в 1920–1930 рр. *Надслучанський вісник*. 2015. № 1. 7 січня.

References:

1. Aloshyna, O. A. (2011). Diialnist Arsena Richynskoho v konteksti ukrainizatsii pravoslavnoi tserkvy v Polshchi (20–30-kh rr. KhKhst.) [The activities of Arsen Richynsky in the context of the Ukrainization of the Orthodox Church in Poland (20s–30s of the 20th century)]: dys. na здобuttia nauk. stupenia kand. ist. nauk: 09.00.11 «Relihiieznavstvo». Ostroh. [in Ukrainian].
2. Aloshyna, O. (2009). Natsionalno-tserkovnyi rukh na Volyni. [National Church Movement in Volyn.]. *Istoriia relihii v Ukraini i sviti: zbirnyk naukovykh prats. Seriia «Istorychne relihiieznavstvo» – History of Religion in Ukraine and the World: Collection of Scientific Works. Series «Historical Religious Studies»*. Ostroh: Vydavnytstvo Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia», Vypusk 1, 3–13. [in Ukrainian].
3. Aloshyna, O. (2008). Richynskiy i ukrainske pravoslavia [Richynsky and Ukrainian Orthodoxy]. *Arsen Richynskiy i problemy pomisnoi Ukrainskoi Tserkvy: [Naukovyi zbirnyk mizhnarodnykh Richynskykh chytan] – Arsen Richynsky and the Problems of the Local Ukrainian Church: [Scholarly Collection of International Richyn Readings]*. Ternopil: Redaktsiino-vydavnychiy viddil Halytskoho instytutu im. V. Chornovola, 41–44. [in Ukrainian].
4. Aloshyna, O. (2009). Diialnist A. Richynskoho. [Activities of A. Richynsky]. *Aktualni problemy vitchyznianoï ta vsesvitnoi istorii. Naukovi zapysky: [Zbirnyk naukovykh prats] – Current problems of domestic and world history. Scientific notes: [Collection of scientific works]*. / Rivnenskyi derzhavnyi humanitarnyi universytet: red. kol: R. Postolovskyi, L. Sheliuk. Rivne: Rivnenskyi derzhavnyi humanitarnyi universytet, 15, 32–35. [in Ukrainian].
5. Aloshyna, O. Rol, A. (2008). Richynskoho u pidhotovtsi ta provedenni Luts'koho tserkovnoho zizdu. [The role of A. Richynsky in the preparation and holding of the Luts'k Church Congress]. *Zbirnyk navchalno-metodychnykh materialiv i naukovykh statei istorychnoho fakultetu – Collection of educational and methodological materials and scientific articles of the Faculty of History*. Luts'k : Vydavnychiy viddil VNU im. Lesi Ukrainky, 14, 129–133. [in Ukrainian].
6. Bystrytska, E. (2012). Ukrainske relihiine pytannia v politytsi Druhoi Rechi Pospolytoi Polskoi (20–30 rr. KhKh st.). [The Ukrainian Religious Question in the Politics of the Second Polish Commonwealth (20s–30s of the 20th Century)]. *Materialy VIII Mizhnarodnykh Richynskykh chytan do 120-richchia z dnia narodzhennia Arsena Richynskoho. Naukovyi zbirnyk – Materials of the 8th International Richyn Readings to the 120th Anniversary of Arsen Richynskiy's Birth*. / [Za red. A. Kolodnoho ta P. Mazura]. Kyiv-Kremenets, 6–12. [in Ukrainian].
7. Vlasovskyi, I. (1998). Narys istorii Ukrainskoi Pravoslavnoi Tserkvy. [A brief history of the Ukrainian Orthodox Church]. [Tekst]: V 4-kh t. Niu-York. [in Ukrainian].
8. Hudyma, A. (2008). Kharyzma Arsena Richynskoho. [The charisma of Arsen Richynsky]. Ternopil: Pidruchnyky i posibnyky. [in Ukrainian].
9. Kravchuk, O. (2010). Arsen Richynskiy yak orhanizator ta providnyk ukrainskoho tserkovnoho zizdu u Luts'ku (1927 r.). [Arsen Richynsky as the organizer and leader of the Ukrainian church congress in Luts'k (1927)]. *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu: Seriia «Istoriia» – Cientific notes of the Ternopil National Pedagogical University: Series «History»*. Ternopil: Vyd-vo TNPU im. V. Hnatiuka, 1, 86–95.
10. Kravchuk, O. (2020). Arsen Richynskiy i tserkovna anafema. [Arsen Richynsky and the Church Anathema]. *Molodyi vchenyi – A Young Scientist*. 12 (88), 233–238. [in Ukrainian].

11. Materialy zizdu pravoslavnykh ukrainsiv, yakyi vidbuvsia 5 chervnia 1927 r. 7 liutoho – 5 zhovtnia 1927 r. DAVO (Derzhavnyi arkhiv Volynskoi oblasti). Op. 1. Spr. 699. 275 ark. [in Ukrainian].
12. Martseniuk, R. (2011). Arsen Richynskiy: vid likaria do relihiinoho diiacha. [Arsen Richynsky: from doctor to religious figure. Ukrainian biographical studies.]. *Ukrainska biohrafistyka – Ukrainian biographical studies*, 8, 222–236. [in Ukrainian].
13. Sanatsiina polityka i Pravoslavna Tserkva. [Sanitation policy and the Orthodox Church.]. (1930). *Dilo – Work*. 4. [in Ukrainian].
14. Sprava Volynskoi Dukhovnoi Konsystorii. Vyznachennia Synoda pro vidluchennia vid Pravoslavnoi tserkvy i nakladennia anafemy likaria Arsena Richynskoho 1929 r. DATO (Derzhavnyi arkhiv Ternopilskoi oblasti) F. 148. Op. 5. Spr. 205. 12 ark. [in Ukrainian].
15. Stokolos, N. (2005). Polityka uriadiv mizhvoiennoi Polshchi (1918–1939 rr.) shchodo Pravoslavnoi tserkvy y ukrainsiv. [The policy of the governments of interwar Poland (1918–1939) towards the Orthodox Church and Ukrainians]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal – Ukrainian Historical Journal*. 3, 59–81. [in Ukrainian].
16. Shabovskyi, V. (2015). Rukh za ukrainsku tserkvu na Volyni v 1920–1930 rr. [The movement for the Ukrainian Church in Volyn in 1920–1930.]. *Nadsluchanskyi visnyk – Nadsluchanskyi Visnyk*. 1, 7. [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 14.05.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 28.05.2026